

System ochrony prawnej praw jednostki w Unii Europejskiej

UWAGI WSTĘPNE

Kwestia dotycząca praw człowieka i ich ochrony pojawiła się w prawie międzynarodowym po drugiej wojnie światowej. Wcześniej prawa człowieka były domeną stosunków wewnętrznych między państwem a ludnością, z reguły obywatelami. Idea takich praw powstała jako koncepcja filozoficzna, nierozdzielnie łączona z ideami demokracji oraz trójpodziałem władz, który gwarantuje realizację tych idei¹.

Punktem zwrotnym w usystematyzowaniu praw podstawowych było przyjęcie w formie uroczystej Deklaracji podczas szczytu w Nicei w 2000 r., Karty Praw Podstawowych, która mimo swego niewiążącego charakteru, stała się „kamieniem węgielnym” Traktatu Ustanawiającego Konstytucję dla Europy. Na uwagę zasługuje również fakt, że KPP do zbioru praw podstawowych zalicza zasady służące ochronie praw jednostki w ramach struktur Unii Europejskiej, wymieniając w ich gronie jako jedną z podstawowych – zasadę prawa do sądu, a także gwarantując jednostce możliwości korzystania ze środków procesowych w ramach struktur UE/Wspólnot.

PRAWO DO SĄDU JAKO PODSTAWOWE PRAWO JEDNOSTKI

Jak wspomniałam, za podstawowe prawo jednostki uważa się prawo do sądu, a jednocześnie za ważny element demokratycznego państwa prawnego. Prawo do sądu pozostaje w ścisłym związku z ochroną wolności i praw oraz poszukiwaniem środków dla skutecznej ich realizacji².

¹ M. Perkowski, *Ludzki wymiar integracji europejskiej*, [w:] *Integracja Europejska, wprowadzenie*, Warszawa 2002, s. 340–341.

² J. Gołańczyński, A. Krzywonos, *Prawo do sądu*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, B. Banaszak, A. Preisner (red.), Warszawa 2002, s. 743.

Zasada prawa do sądu jako naczelną zasadą wymiaru sprawiedliwości wywodzi się z generalnej zasady konstytucyjnej, stwierdzającej, że Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym (art. 2 Konstytucji RP) i jest statutowana wprost w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, według którego: *Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.*

Z drugiej strony owa zasada wyrażona jest również w art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, według którego każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą, przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym³.

Na ową zasadę powołuje się również Karta Praw Podstawowych w rozdziale VI w art. 47, który brzmi: *Każda osoba, której prawa i wolności zagwarantowane przez prawo Unii zostały naruszone, ma prawo do złożenia w sądzie skutecznego środka prawnego (...) Każda osoba ma prawo, by jej sprawa została rozpatrzona przez ustanowiony wcześniej ustawą, niezawisły i bezstronny sąd, w odpowiednim terminie i w uczciwym, jawnym, postępowaniu.*

Art. 47 Karty Praw Podstawowych znajduje swe podstawy w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. Prawo to obejmuje również prawo do skutecznego środka odwoławczego, który ETS stworzył na podstawie swych wyroków oraz bezstronnego sądu jako konsekwencje utworzenia Wspólnoty prawa. Ust. 2 art. 47 Karty jest pochodną art. 6 ust. 1 EKPCz. Artykuł ten jest zgodny z orzecznictwem ETS oraz zasadami konstytucyjnymi państw członkowskich⁴.

Na przedmiotową zasadę powołuje się również w tytule VI, Artykuł II – 107 Projekt Traktatu Ustanawiającego Konstytucję dla Europy. Brzmi on w następujący sposób: *Każda osoba, której prawa i wolności zagwarantowane przez prawo Unii zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka prawnego przed sądem, zgodnie z warunkami przewidzianymi w niniejszym artykule. Każda osoba ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jej sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy. Każda osoba ma możliwość uzyskania porady prawnej, skorzystania z pomocy obrońcy i przedstawiciela⁵.*

Zasada prawa do sądu jest realizowana zarówno przez przepisy prawa materialnego, procesowego oraz przez strukturę wymiaru sprawiedliwości. Zasada ta sprowadza się do uprawnienia przysługującego każdemu podmiotowi prawa do uzyskania ochrony jego praw podmiotowych w drodze postępowania sądowego

³ A. Zieliński, *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2000, s. 16.

⁴ S. Hambura, M. Muszyński, *Karta Praw Podstawowych. Komentarz*, Bielsko-Biała 2001, s. 187.

⁵ <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/JOHtml.do?uri=OJ:C:2004:310:SOM:PL:HTML>.

przeprowadzonego w odpowiedniej formie, zapewniającej bezstronność i prawo przedstawiania swojego stanowiska⁶.

Na gruncie postępowania cywilnego omawiana zasada oznacza, że państwo ma obowiązek zapewnić każdej jednostce skuteczną możliwość skierowania swojej sprawy na drogę postępowania cywilnego.

Należy podkreślić, że prawo do rzetelnego procesu sądowego zajmuje tak ważne miejsce, iż nie jest dopuszczalna, pod reżimem zasady rządów prawa, jakakolwiek wykładnia ścieśniająca to prawo. Prawo do sądu oznacza też obowiązek sądów rozpoznawania spraw skierowanych na drogę postępowania cywilnego w rozsądnym terminie. Chodzi o to, aby żaden obywatel nie oczekiwał nadmiernie na rozpoznanie i zakończenie jego sprawy. Jedną z barier, które mogą skutecznie przeciwdziałać zasadzie prawa do sądu są wysokie koszty sądowe. Mogą one bowiem uniemożliwić stronie gorzej sytuowanej materialnie, wniesienie swojej sprawy do sądu celem jej rozpoznania i wydania orzeczenia sądowego. W takich sytuacjach nie tylko prawem, ale i obowiązkiem sądu jest – w zależności od okoliczności – całkowite lub częściowe zwolnienie strony od obowiązku ponoszenia kosztów sądowych, a nawet ustanowienia dla takiej strony obrońcy z urzędu w osobie adwokata lub radcy prawnego. Podkreślenia wymaga obowiązek sądu, gdyż w świetle zasady prawa do sądu wywodzącej się z art. 2 Konstytucji RP i statutowanej w art. 45 ust. 1 Konstytucji oraz art. 6 Konwencji, niedopuszczalna jest w tym względzie jakakolwiek dowolność.

Kodeks postępowania cywilnego w art. 111 i nast. normuje instytucję zwolnienia od kosztów sądowych. Właściwe stosowanie tej instytucji jest ściśle związane z zasadą prawa do sądu⁷.

Formuła prawa do sądu nie jest jedyną, jaką można spotkać w literaturze przedmiotu. Oprócz niej występują inne wyrażenia takie jak prawo do wymiaru sprawiedliwości, prawo do drogi sądowej, prawo do sprawiedliwego procesu sądowego i prawo do powództwa obrony przed sądem oraz prawo do ochrony prawnej.

Zakres podmiotowy zasady prawa do sądu został określony szeroko i jest wyznaczany przez termin „każdy”, który odnosi się do praw człowieka, a nie obywatela. Potwierdzeniem powszechnego dostępu do sądu jest stanowisko TK w orzeczeniu z 25 lutego 1992 r., w którym wyrażony został pogląd, że z zasady wymiaru sprawiedliwości oraz demokratycznego państwa prawnego wprowadzić należy zasadę prawa do sądu obywateli i innych podmiotów występujących w obrocie prawnym. Oznacza to, że uprawnienie to przysługuje osobom fizycz-

⁶ J. Gołaczyński, A. Krzywonos, *Prawo...*, wyd. cyt., s. 730.

⁷ A. Zieliński, *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2000, s. 16.

nym (obywatelom polskim, cudzoziemcom, bezpaństwowcom), a także osobom prawa publicznego i gospodarczego, czyli wszystkim podmiotom występującym w obrocie prawnym.

Prawo do sądu znalazło swoje miejsce we wszystkich podstawowych konwencjach dotyczących praw człowieka, Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r., Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r., w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r. Konwencje te stanowią, iż „każdy” ma prawo do rozpatrzenia sprawy przez właściwy, niezależny i bezstronny sąd ustanowiony przez ustawę, przy orzekaniu co do zasadności oskarżenia przeciwko niemu w sprawach karnych oraz co do jego praw i obowiązków w sprawach cywilnych.

Międzynarodowoprawne określenie „prawo do sądu” jest zbliżone we wszystkich podstawowych konwencjach o prawach człowieka. Niemal identyczne są wymagania dotyczące sądu jako organu rozpoznającego sprawy. Wszędzie mówi się, że ma być to organ bezstronny i niezawisły, w konwencjach nakazuje się, aby organ ten był ustanowiony przez ustawę wydaną przez władzę ustawodawczą. Ustawa musi budować ramy organizacyjne ustroju sądów⁸.

Zasada niezawisłości sądu wymaga, aby był on niezależny zarówno od władzy wykonawczej, jak i stron postępowania. Zasada ta została sformułowana w orzeczeniu Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Zand*. Trybunał Praw Człowieka w tej sprawie stwierdził, że nieusuwalność sędziego w czasie sprawowania urzędu niezależnie czy jest ograniczona kadencją, czy nominacją na stałe, jest konieczną przesłanką niezawisłości i stąd jest elementem gwarancji Europejskiej Konwencji (art. 6 ust. 1)⁹.

OCHRONA PRAW JEDNOSTKI W UNII EUROPEJSKIEJ

Ochrona praw jednostek w Unii Europejskiej sprawowana jest przez Sąd Pierwszej Instancji oraz Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości.

Podkreślić jednak należy, iż sądami wspólnotowymi są nie tylko ww. sądy, ale także wszystkie sądy krajowe państw członkowskich począwszy od sądów rejonowych, po najwyższe organy wymiaru sprawiedliwości, jak Sąd Najwyższy czy Naczelny Sąd Administracyjny.

Definicja sądu wspólnotowego jest bardzo szeroka – nie dość, że jest nim każdy sąd krajowy państwa członkowskiego, ale jeszcze może nim być organ administracji państwowej, przed którym toczy się postępowanie. Wystarczy,

⁸ J. Gołaczyński, A. Krzywonos, *Prawo...*, wyd. cyt., s. 731 i 732.

⁹ Tamże, s. 733.

że spełnione zostaną warunki wymienione przez ETS w jednym z orzeczeń – Darsch Consult¹⁰.

Sądem w rozumieniu prawa europejskiego jest każdy organ władzy, który został ustanowiony na podstawie prawa i jest niezawisły, ma charakter stały, jego jurysdykcja jest przymusowa, stosuje normy prawne, a postępowanie przed nim toczy się *inter partes*. W zakres pojęcia sądu wejść więc nie tylko sądy, ale także organy administracji w rozumieniu prawa krajowego. Nie będą za to sądem w rozumieniu prawa europejskiego trybunały arbitrażowe, gdyż strony dobrowolnie poddają się rozstrzygnięciu sporu na drodze arbitrażu, a sądem jest tylko organ, którego jurysdykcja jest przymusowa. Przy czym przymusowość jurysdykcji objawia się w dwóch aspektach: po pierwsze, strony mają obowiązek zwrócenia się do tego właściwego organu celem rozstrzygnięcia wynikłego między nimi sporu, po drugie – rozstrzygnięcia tego organu są względem stron wiążące¹¹.

Unia Europejska respektuje prawa człowieka, pod kontrolą Trybunału Sprawiedliwości. Zgodnie z art. 46 TUE w związku z art. 6 ust. 2 TUE, Trybunał Sprawiedliwości sprawuje taką kontrolę w odniesieniu do działań instytucji, jeżeli posiada jurysdykcję na podstawie odpowiednich traktatów konstytucyjnych Wspólnot i Unii. W odniesieniu do postanowień Tytułu VI TUE, dotyczących współpracy policyjnej i sądowej w sprawach karnych, kontrola Trybunału sprawowana jest z zachowaniem warunków określonych w art. 35 TUE, zaś w odniesieniu do postanowień zawartych w Tytule VII, dotyczących ściślejszej współpracy z zachowaniem warunków określonych w art. 11 TWE i art. 40 TUE¹².

Dotychczasowy proces instytucjonalnego kształtowania się organów sądowych Wspólnot Europejskich możemy podzielić na cztery zasadnicze etapy. Etap pierwszy rozpoczął się w roku 1951 wraz z powołaniem Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali. Na mocy art. 7 TEWWiS Trybunał Sprawiedliwości został zaliczony do instytucji, czyli organów głównych nowo powstałej Wspólnoty. Na tym etapie swej działalności Trybunał był więc organem sądowym tylko jednej organizacji międzynarodowej. Początkiem drugiego etapu kształtowania się omawianej struktury sądowej było powołanie do życia Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej oraz Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej. Na mocy Konwencji o niektórych wspólnych instytucjach Wspólnot Europejskich doszło do powołania wspólnego dla trzech wymienionych organizacji Trybunału Sprawiedliwości (przy zachowaniu odmiennych kompetencji w ramach EWWiS).

¹⁰ Sprawa C – 54/96 Darsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH.

¹¹ O. Kopiczko, *Polski obywatel przed sądami wspólnotowymi (pytanie prawne do ETS)*, „Prawo Unii Europejskiej” 2004, s. 40.

¹² K. Wojtowicz, *Sądowa ochrona praw podstawowych w Unii Europejskiej*, [w:] *System ochrony praw człowieka*, J. Skóra (red.), Kraków 2003, s. 208.

W takim kształcie ETS funkcjonował do połowy lat 80. Od początku swej działalności ETS zaznaczył się jako organ o charakterze ponadnarodowym, stojący na straży przestrzegania europejskiego prawa wspólnotowego. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż bez orzecznictwa ETS prawo wspólnotowe byłoby uboższe, a pozycja osób fizycznych oraz osób prawnych jako podmiotów znacznie osłabiona¹³.

Początkowo ochrona sądowa jednostki oparta była na zasadzie skutku bezpośredniego, a następnie przekształciła się w zespół praw i środków zaradczych opartych na orzecznictwie. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości można podzielić na trzy generacje:

- orzecznictwo pierwszej generacji dotyczyło takich zagadnień jak zasada skutku bezpośredniego, nadrzędność prawa wspólnotowego oraz autonomia porządku prawnego Wspólnoty¹⁴;
- orzecznictwo drugiej generacji natomiast dotyczyło związku prawa krajowego i prawa wspólnotowego w odniesieniu do egzekwowania praw nadanych przez prawo wspólnotowe. Oznaczało to w praktyce, że przepisy prawa krajowego miały być stosowane w rozwiązywaniu sporów w oparciu o prawo wspólnotowe w takich dziedzinach jak bezpodstawne wzbogacenie i zadośćuczynienie szkody;
- orzecznictwo trzeciej generacji, oparte jest na dążeniu do wypracowania faktycznych rozwiązań w przypadku braku skutku bezpośredniego tam, gdzie nie istnieją odpowiednie bądź skuteczne krajowe środki.

W takich okolicznościach Trybunał stworzył w ostatnim okresie orzecznictwo, które wspólnie z orzecznictwem pierwszej i drugiej generacji, próbuje znaleźć rozwiązanie tych problemów poprzez dostarczenie skutecznych środków zaradczych w ramach krajowego porządku prawnego jako materii prawa wspólnotowego. Trybunał stworzył nowe podstawy funkcjonowania prawa wspólnotowego i zmienił przepisy prawa krajowego w odniesieniu do tymczasowego odroczenia i trybu postępowania. Orzecznictwo trzeciej generacji dotyczy nie tylko przepisów postępowania państw członkowskich, ale także oddziałuje na prawo prywatne oraz na inne obszary, takie jak prawo konstytucyjne¹⁵.

Wraz z rozwojem instytucjonalnym Wspólnot Europejskich i rozszerzającym się zakresem ich działalności oraz kolejno przyjmowanymi państwami człon-

¹³ A. Łazowski, *Ochrona praw jednostek w prawie Wspólnot Europejskich. Pozasądowe mechanizmy ochrony praw przed instytucjami i organami Wspólnot Europejskich*, Kraków 2002, s. 78–79.

¹⁴ Por. Sprawa 26/62 *van Gend en Loos v. Holenderska Administracja Podatkowa*, Sprawa 6/64 *Flaminio Costa v. ENEL*, Sprawa C – 213/89 *Królowa v. Sekretarz Stanu do spraw Transportu ex parte Factortame Ltd. i inni* (W. Czaplński, R. Ostyhansky, P. Saganek, A. Wyrozumska, s. 33, 35, 51).

¹⁵ D. O’Keeffe, P. Maro, *Wprowadzenie do prawa Wspólnot Europejskich*, Łódź 1998, s. 33–34.

kowskimi, zwiększała się liczba spraw zawisłych przed ETS¹⁶. Z tego właśnie względu w połowie lat 70. rozpoczęto pierwsze prace nad potencjalnymi reformami organu sądowego Wspólnot Europejskich. Decydujące znaczenie miał Jednolity Akt Europejski antycypujący powołanie w ramach struktury instytucjonalnej Wspólnot Europejskich Sądu Pierwszej Instancji. Wprowadził stosowne zmiany do wszystkich trzech traktatów założycielskich, przy czym nowe przepisy przewidywały jedynie możliwość powołania takiego sądu, pozostawiając instytucjom Wspólnot Europejskich delegację do podjęcia dalszych działań kreacyjnych. Kluczowe znaczenie miała Decyzja Rady 88/591/ECSC/EEC/Euroatom o utworzeniu Sądu Pierwszej Instancji. Postanowienia przedmiotowej decyzji określiły status nowego sądu, zakres rzeczowy jurysdykcji oraz zasady funkcjonowania. Powołanie Sądu Pierwszej Instancji miało bez wątpienia istotne implikacje dla struktury sądowej Wspólnot Europejskich. Przede wszystkim nowy organ sądowy powołany przy Europejskim Trybunale Sprawiedliwości przejął rozpatrywanie wielu kategorii spraw. Stronom postępowania przed SPI stworzono możliwość składania powództw apelacyjnych do ETS, tym samym stworzono dwuinstancyjność niektórych postępowań toczących się przed wspólnotowymi sądami. Ze względu na właściwość rzeczową SPI fakt jego powstania wpłynął również w znaczny sposób na pozycję prawną jednostek¹⁷.

Gruntowne zmiany w dotychczasowej architekturze organów sądowych Wspólnot wprowadził podpisany w lutym 2001 r. Traktat Nicejski¹⁸, tworząc wspólnotowy system wymiaru sprawiedliwości z racji rozbudowy organów tj. usamodzielnienia SPI i dodania nowych izb. Mimo tych gruntownych zmian ETS zachował swoją specyfikę, łącząc funkcje Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego, Trybunału Stanu, sądu międzynarodowego, sądu arbitrażowego i sądu odwoławczego. Pozostałe funkcje, tj. sądu cywilnego, pracy, sądu administracyjnego, sądu pierwszej instancji i odwoławczego, dzieli z SPI¹⁹. Owe zmiany wprowadzone przez Traktat czynią z Sądu Pierwszej Instancji samodzielny trybunał wspólnotowy z kompetencjami zbliżonymi do Trybunału Sprawiedliwości WE. Postanowienia Traktatu przyznają SPI większość uprawnień (z wyjątkiem rozstrzygania sporów w tym arbitrażu – między państwami i między instytucjami WE, skarg o niewywiązywanie się państw ze zobowiązań traktatowych oraz nadzoru nad SPI i apelacji od jego orzeczeń), zarezerwowanych wcześniej dla ETS. Kompetencją Trybunału i SPI jest orzekanie i wyda-

¹⁶ Szerzej na ten temat zob. K. Wojtowicz, *Sądowa ochrona praw podstawowych w Unii Europejskiej*, [w:] *System ochrony praw człowieka*, J. Skóra (red.), Kraków 2003, s. 208 i n.

¹⁷ A. Łazowski, *Ochrona...*, wyd. cyt., s. 80.

¹⁸ J. Sozański, *Trybunał Sprawiedliwości WE*, „Prawo Spótek” 2003, nr 12, s. 42–45.

¹⁹ Szerzej na ten temat zob. *Wymiar Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia*, M. Perkowski (red.), Warszawa 2003, s. 185 i n.

wanie opinii. Jurysdykcja TS może mieć charakter obligatoryjny (np. w sporze państw co do wykładni traktatów) lub fakultatywny. Trybunał Sprawiedliwości i SPI mogą orzekać w sprawach spornych lub niespornych. Te ostatnie to wykładnia prawa, opinie i orzeczenia prejudycjalne.

Orzeczenia Trybunału mogą mieć charakter deklaracyjny (np. stwierdzenie niewypełnienia przez państwo zobowiązań traktatowych) lub konstytutywny (np. zasądzenie kary pieniężnej), są one publikowane w Dzienniku Urzędowym²⁰. Trybunał Sprawiedliwości sprawuje nadzór nad funkcjonowaniem wszystkich instytucji i organów UE i WE, z wyjątkiem Rady Europejskiej oraz z ograniczeniami przewidzianymi w sferze II i III filara. Sprawuje on też kontrolę sądową nad wszystkimi podejmowanymi przez te instytucje i organy decyzjami prawnymi.

Ważną kwestią w dziedzinie ochrony praw człowieka jest fakt, iż europejskie prawo wspólnotowe wyposaża osoby fizyczne oraz osoby prawne w mechanizmy dochodzenia uprawnień przed sądowymi instytucjami Wspólnot Europejskich. Należy odnotować, iż przedmiotowe kwestie stanowią element szerszej problematyki traktującej o jurysdykcji Sądu Pierwszej Instancji oraz Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, w tym niezmiernie istotnych kwestii czynnej i biernej legitymacji procesowej. Europejskie prawo wspólnotowe w sposób szczegółowy określa kognicję tychże sądów, jak również kategorie podmiotów wyposażonych w *ius standi*. W przypadku osób fizycznych i osób prawnych stan prawny jest o tyle szczególny, że prawo WE przewiduje jedynie czynną legitymację procesową jednostek, wyłącznie w określonych enumeratywnie rodzajach powództw. SPI, jak też ETS nie są sądami właściwymi dla rozpatrywania odwołań od orzeczeń sądów krajowych.

Odnosi się to zarówno do problematyki rozpatrywania sporów między jednostkami, jak też między jednostkami a państwami członkowskimi. Natomiast mechanizmy ochrony praw osób fizycznych i osób prawnych przed instytucjami sądowymi WE obejmują przede wszystkim naruszenia praw zaistniałe w działalności organów i instytucji tychże organizacji ponadnarodowych.

Mechanizmy ochrony praw podmiotowych można podzielić na dwie zasadnicze kategorie, bezpośrednie i pośrednie. Bezpośredni mechanizm ochrony praw podstawowych to powództwo do SPI, w którym osoby fizyczne oraz osoby prawne zostały wyposażone w *ius standi* (np. powództwo o unieważnienie aktu prawnego)²¹.

²⁰ Szerzej na ten temat zob. T. T. Koncewicz, *O wyrokach Trybunału Sprawiedliwości Europejskich. Kwestia podstawowa – gdzie poszukujemy regulacji proceduralnej?*, „Palestra” 204, nr 5/6, s. 201–209.

²¹ A. Łazowski, *Ochrona...*, wyd. cyt., s. 81.

Mechanizm pośredni ochrony praw podstawowych to powództwa, w których czynną legitymację procesową posiadają inne kategorie podmiotów, lecz jednostki domagające się ochrony swych praw mogą wywierać pewien wpływ na wszczęcie postępowania, np. postępowanie o wydanie orzeczenia wstępnego wszczynane na wniosek sądu krajowego w związku z toczącą się przed nim sprawą oraz procedurę skargi na naruszenie prawa przez państwo członkowskie, w którym *ius standi* przysługuje Komisji Europejskiej.

Każdy z traktatów założycielskich przewiduje katalog powództw dopuszczalnych do SPI oraz ETS. Podstawą prawną w tym zakresie mogą być również regulacje prawa wtórnego tworzonego przez instytucje Wspólnot Europejskich.

Niezmiernie istotną kwestią jest podział kompetencji pomiędzy Sądem Pierwszej Instancji a Europejskim Trybunałem Sprawiedliwości. Ma to szczególne znaczenie dla pozycji prawnej jednostek. Podstawą prawną dla określenia właściwości rzeczowej SPI oraz ETS stanowią stosowne przepisy prawa pierwotnego oraz postanowienia decyzji 88/591/ ECSC/EEC/Euroatom o utworzeniu Sądu Pierwszej Instancji. Stopniowo zakres przedmiotowy jurysdykcji tegoż sądu był rozszerzany. Zmiany podjęte w Traktacie Nicejskim rozszerzyły jurysdykcje Sądu Pierwszej Instancji. Jest on właściwy m.in. w zakresie orzeczeń wstępnych oraz odwołań od wyroków zespołów sędziowskich²².

Faktem jest, że jednostka ma ograniczone możliwości korzystania ze środków procesowych w ramach struktur UE/Wspólnot dla ochrony swych praw podstawowych. Nie może wszcząć postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości przeciwko państwu członkowskiemu, gdyż może to zrobić tylko Komisja lub inne państwo członkowskie (art. 226 i 227 TWE). Jednostce pozostaje zawiadomienie Komisji o naruszeniu, lecz Komisja swobodnie decyduje o tym, czy wszcząć właściwą procedurę. Gdyby z kolei chodziło o naruszenie praw podstawowych przez akt wspólnotowy, osoby fizyczne lub prawne mają jedynie ograniczoną legitymację procesową w postępowaniu o unieważnienie takiego aktu na podstawie art. 230 TWE. Składanie wniosków o orzeczenia wstępne do Trybunału Sprawiedliwości w sprawie interpretacji lub ważności prawa wspólnotowego, m.in. w kontekście naruszenia praw podstawowych, należy wyłączenie do sądów krajowych i jednostka występująca jako strona w procesie przed sądem krajowym może co najwyżej starać się przekonać sędziego o istnieniu wątpliwości uzasadniających złożenie wniosku do ETS²³.

Jednak dzięki bogatej działalności orzeczniczej Trybunału Sprawiedliwości powstał obszerny katalog praw podstawowych. W tym katalogu znajdują się

²² Szerzej na ten temat zob. R. Stefanicki, *Procedura orzeczenia wstępnego w służbie jednolitej wykładni prawa wspólnotowego*, „Przegląd Sądowy” 2004, nr 2, s. 118–129.

²³ K. Wojtowicz, *Sądowa...*, wyd. cyt., s. 216–217.

np.: prawo do efektywnej kontroli sądowej oraz do rzetelnego procesu sądowego w rozsądnym terminie, swoboda wypowiedzi, zasada niedziałania wstecz przepisów karnych, prawo własności, swoboda prowadzenia działalności gospodarczej i zawodowej, prawo do nietykalności mieszkania, prawo do wyrażania przekonań religijnych²⁴.

Kraje członkowskie Unii Europejskiej samodzielnie decydują o kształcie sądownictwa krajowego, a Europejski Trybunał Sprawiedliwości i Sąd Pierwszej Instancji nie mają nad sądami krajowymi hierarchicznej wyższości ani nie sprawują nad nimi judykacyjnego nadzoru. Jednak z prawa wspólnotowego płynie obowiązek takiego zorganizowania krajowego wymiaru sprawiedliwości, by zachować wartości mieszczące się w ochronie praw człowieka, takie jak: prawo dostępu do sądu i bezstronnego, niezawisłego postępowania, rozsądny termin rozpatrzenia sprawy, prawo do obrony i inne²⁵.

Po naszym wejściu do Unii Europejskiej ochrona praw wynikających z norm systemu WE powinna być zapewniona:

- przed wszystkimi sądami krajowymi właściwymi podmiotowo i przedmiotowo w danej sprawie;
- przed wszelkimi innymi organami wymiaru sprawiedliwości oraz instytucjami publicznymi mającymi kompetencje orzekające (np. Izbami Morskimi, organami samorządu zawodowego);
- przed właściwymi w danej kwestii władzami przedstawicielskimi szczebla centralnego;
- przed wszystkimi kompetentnymi przedmiotowo organami administracji rządowej, zarówno centralnej, jak i terenowej;
- przed władzami i organami samorządu terytorialnego²⁶.

Wszystkie wymienione wyżej instytucje mają obowiązek ochrony wynikających z systemu wspólnotowego praw osób fizycznych w pełnym zakresie, z uwzględnieniem pierwszeństwa i nadrzędności prawa wspólnotowego. Brak ochrony ze strony tych instytucji albo niezastosowanie właściwych norm oznacza złamanie prawa, a zarazem rodzi roszczenia odszkodowawcze ze strony uprawnionych osób fizycznych²⁷.

Zarówno Wspólnota Europejska, jak i państwa członkowskie mają obowiązek bezwzględного respektowania praw człowieka. W związku z tym Trybunał Sprawiedliwości bada zgodność aktów prawa wspólnotowego z prawami

²⁴ Tamże, s. 213.

²⁵ A. Redelbach, *Natura praw człowieka. Strasburskie standardy ich ochrony*, Toruń 2001, s. 123.

²⁶ J. Sozański, *Typy orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości WE a sądy krajowe*, „Prawo Unii Europejskiej” 2003, s. 40.

²⁷ Tamże.

podstawowymi, kontroluje również w tym zakresie akty prawne wydane przez państwa członkowskie w celu wykonania przepisów wspólnotowych, zarówno traktatowych, jak i przepisów prawa pochodnego, przede wszystkim dyrektyw²⁸. Np. w sprawie C-6 i 9/90 *Frankovich* Trybunał stwierdził: „Jeśli ktoś poniósł szkodę, ponieważ państwo członkowskie zaniechało transpozycji jasnego i jednoznacznego postanowienia dyrektywy (niewywołującej bezpośrednich skutków prawnych) przyznającej jednostce prawa, to państwo ponosi odpowiedzialność odszkodowawczą wobec jednostki”. W innej sprawie (*14/83 Colson & Kamann*) TS uznał, że w wykonaniu dyrektyw państwa są zobowiązane podjąć wszelkie środki dostateczne dla osiągnięcia celu, a osoby zainteresowane mogą się na te środki powoływać przed sądami krajowymi. Dyrektywa jednak nie może nakładać na jednostkę obowiązków (sprawa *152/84 Marshall*). Odpowiedzialność państwa istnieje także wówczas, gdy kraj członkowski w sposób dostatecznie poważny narusza prawo pierwotne, w wyniku czego jednostka ponosi stratę (sprawy C-46 i 48/93 *Brasserie du Piheur*), zwłaszcza że organy źle funkcjonującego państwa są zdolne do szerokich naruszeń praw. W najpoważniejszych sprawach jednostka ma prawo zgłoszenia do Komisji faktu naruszenia przez państwo zobowiązań traktatowych (art. 226 TWE). W przypadku cudzoziemca, ale obywatela Unii, skargę (art. 227) taką może złożyć państwo, którego jest poddanym. Państwo jako adresat normy wspólnotowej jest nią wiązane także wtedy, gdy nie podejmuje działań władczych, lecz inne, np. ekonomiczne, cywilnoprawne (sprawa C-188/89, ECR 3313), i za naruszenia prawa w tym zakresie ponosi odpowiedzialność. W tym kontekście osoba fizyczna i prawna ma prawo pozywać przed sąd krajowy każdą władzę publiczną oraz inną osobę przynależną do danego państwa, która naruszając prawo wspólnotowe zaszkodziła jej interesom²⁹.

Europejski Trybunał Sprawiedliwości rozciąga swą jurysdykcję także na krajowe akty prawne, które choć nie wykonują przepisów prawa wspólnotowego, to wprowadzają ograniczenia w stosowaniu praw gwarantowanych traktatami konstytucyjnymi. Uzasadnienie dla takich ograniczeń musi być oparte na prawie wspólnotowym i być interpretowane w świetle zasad ogólnych prawa, a w szczególności praw podstawowych. Jednocześnie Trybunał Sprawiedliwości konsekwentnie odmawia kontrolowania krajowych aktów prawnych z prawami podstawowymi, jeżeli akty te sytuują się poza zakresem prawa wspólnotowego. Dotyczy to zwłaszcza wydawania przez Trybunał orzeczeń wstępnych na wnioski sądów krajowych. Z podobnym ograniczeniem jurysdykcji Trybunału mamy do czynienia również wtedy, gdy akt prawa wewnętrznego został wyda-

²⁸ K. Wojtowicz, *Sądowa...*, wyd. cyt., s. 212.

²⁹ J. Sozański, *Typy...*, wyd. cyt., s. 39–40.

ny w dziedzinie, w której ustawodawca krajowy ma swobodę działania³⁰. Uzasadnione jest to tym, że państwa członkowskie, działając w oparciu o przepisy prawa wspólnotowego, muszą przestrzegać tych samych zasad, które odnoszą się do prawodawcy wspólnotowego. W ten sposób zachowany zostaje jednolity charakter prawa wspólnotowego, łącznie z wykonującymi to prawo przepisami krajowymi.

System prawa europejskiego daje osobom fizycznym możliwość powołania się bezpośrednio na uprawnienia wynikające z prawa europejskiego przed sądami krajowymi i organami administracji nawet wbrew prawu krajowemu³¹.

Dlatego też niezwykle ważna rola przypada tu sądom krajowym, gdyż to one w pierwszym rzędzie kontrolują przepisy krajowe pod kątem zgodności z prawami podstawowymi, zwracając się w razie potrzeby o orzeczenie wstępne do Trybunału Sprawiedliwości. Zadanie to spoczywa na nich niezależnie od tego, czy prawo krajowe przyznaje im taką kompetencję, czy też nie³². Od organów krajowych wymaga się również, aby zapewniły prawu wspólnotowemu możliwie pełną efektywność. W tej sytuacji istotne znaczenie mają relacje sądów krajowych z ETS. Trybunał stosownie do art. 220 TWE „czuwa nad poszanowaniem prawa w wykładni i stosowaniu niniejszego Traktatu”, co rozumie się szerzej jako poszanowanie prawa w wykładni i stosowaniu całego prawa wspólnotowego.

Art. 234 TWE normuje specjalną procedurę, którą traktuje się jako przejaw współpracy między sądami państw członkowskich a ETS. Procedura ta jest charakterystyczną konstrukcją prawa wspólnotowego, wiążącą się ze swoistymi cechami tego porządku prawnego i jego relacji do prawa państw członkowskich. Dzięki korzystaniu z tej procedury zapewnia się stosowanie prawa wspólnotowego w poszczególnych państwach oraz osiąganie jednolitości w dziedzinie wykładni i stosowania tego prawa, jak również rozstrzygania o zgodności aktów instytucji wspólnotowych z traktatem.

Do wejścia w życie TN kompetencję do wydawania orzeczeń wstępnych miał wyłącznie ETS. TN nadał nowe brzmienie przepisowi art. 225 ust. 3 TWE. Stosownie do niego, SPI jest właściwy do rozpatrywania pytań prawnych na podstawie art. 234 TWE w określonych dziedzinach, ustalonych w Statucie ETS. Jeśli w ocenie SPI dana sprawa wymaga wydania orzeczenia co do zasad, które może mieć wpływ na jedność i spójność prawa wspólnotowego, może on przekazać sprawę do rozpoznania ETS³³. Orzeczenia, które zostały wydane przez SPI w sprawie pytań prawnych mogą być w drodze wyjątku poddane kontroli ETS

³⁰ K. Wojtowicz, *Sądowa...*, wyd. cyt., s. 212–213.

³¹ O. Kopiczko, *Polski...*, wyd. cyt., s. 39.

³² K. Wojtowicz, *Sądowa...*, wyd. cyt., s. 212–213.

³³ S. Biernat, *Współpraca sądów państw członkowskich z ETS w ramach procedury pytań prawnych*, [w:] *Prawo Unii Europejskiej*, J. Barcz (red.), Warszawa 2003, s. 337–338.

na warunkach i w zakresie ustalonym w Statucie, jeśli zachodzi poważne ryzyko naruszenia jedności i spójności prawa wspólnotowego.

Art. 234 TWE normuje tryb i przesłanki występowania przez sądy państw członkowskich z wnioskami (tzw. pytaniami prawnymi) do ETS o wydanie orzeczeń (tzw. orzeczeń wstępnych albo prejudycjalnych). O ile skarga stanowi środek ochrony jednostki przed bezpodstawnym działaniem instytucji europejskiej, o tyle pytanie prawne o interpretację aktu prawnego służy ochronie jednostki przed bezpodstawnym działaniem państwa członkowskiego. Art. 234 TWE brzmi następująco: jeśli w trakcie postępowania przed sądem państwa członkowskiego pojawi się zagadnienie wykładni prawa wspólnotowego albo ważności aktu instytucji WE, które jest niezbędne do wydania orzeczenia przez ten sąd, może on, a w pewnych sytuacjach jest nawet zobowiązany wystąpić do ETS z pytaniem prawnym. ETS, po przeprowadzeniu postępowania, wydaje w odpowiedzi na to pytanie orzeczenie, które wiąże sąd krajowy (sądy) w danej sprawie.

W związku z tym, że państwa członkowskie zachowały autonomię co do organizacji wymiaru sprawiedliwości, wobec tego powstają niekiedy wątpliwości dotyczące charakteru pewnych organów. ETS określił cechy sądów w rozumieniu art. 234 TWE. Są to mianowicie: organy wykonujące funkcje orzecznicze, działające na podstawie ustawy, a nie tylko umowy stron, rozstrzygające spory między stronami, funkcjonujące w sposób stały, których orzecznictwo jest obowiązkowe, orzekające na podstawie prawa, a nie tylko zasad słuszności, a także niezależne w orzekaniu.

Jednak ETS jest liberalny przy dopuszczaniu pewnych organów, często nienazwanych nawet sądami, do występowania z pytaniami prawnymi. Takie podejście ma zapewnić szeroki dostęp do omawianej procedury, a w konsekwencji przyczynić się do jednolitości wykładni i stosowania prawa wspólnotowego. Istnieją przypadki przyznawania przez ETS kompetencji do występowania z pytaniami prawnymi również organom kolegialnym, niebędącym sądami, ale specyficznymi organami administracyjnymi, wykonującymi funkcje orzecznicze. Nie mogą z owego zapytania skorzystać organy niesądowe, np. organy prawodawcze, administracyjne, doradcze itp., a także sądy arbitrażowe, powołane do orzekania na podstawie umowy stron. ETS odmawiał również kompetencji do wystąpienia z pytaniami prawnymi sądom w postępowaniu rejestrowym ze względu na brak przeciwnych stron postępowania i sporu między nimi.

Z pytaniem prawnym może wystąpić do ETS wyłącznie sąd krajowy. Nie są natomiast do tego legitymowane strony postępowania przed sądem krajowym. Z brzmienia art. 234 TWE można by wnosić, że sąd występuje z pytaniem prawnym na wniosek strony, przyjmuje się także, iż sąd może wystąpić także z własnej inicjatywy³⁴.

³⁴ Tamże, s. 339–340.

Zwrócenie się przez sąd z pytaniem prawnym do ETS może być woluntatywne lub obowiązkowe, w zależności od tego, czy sprawa toczy się przed sądem, czy też przed organem, do którego orzeczenia lub decyzji można wnieść środek odwoławczy, i przypadki, gdy sprawę rozpatruje organ lub sąd ostatniej instancji. W pierwszej sytuacji wyłącznie od uznania sędziego krajowego zależy, czy zwróci się on z pytaniem prawnym do ETS. Szczególna rola przypada tu więc stronom postępowania, które powinny sprawnie argumentować. Zwykle sąd nie zwraca się z pytaniem prawnym, jeśli interpretacja przepisów prawa europejskiego nie nasuwa wątpliwości lub gdy podobna sprawa była już przez ETS rozstrzygnięta³⁵.

Jak wynika z art. 234 TWE, przedmiotem pytania prawnego może być kwestia wykładni prawa wspólnotowego (pierwotnego lub pochodnego), albo kwestia ważności aktów instytucji wspólnotowych, aktów prawa pochodnego. Ponadto przedmiotem pytania może być także wykładnia statutów organów utworzonych aktem Rady, gdy statuty to przewidują. Warto zauważyć, że pojęcie aktów instytucji WE jest, w kontekście art. 234 TWE, rozumiane szeroko: obejmuje ono zarówno akty wiążące, jak i niewiążące, w tym tzw. akty *sui generis*, a ponadto także umowy międzynarodowe zawierane przez Wspólnotę.

Pytanie prawne może być skierowane do ETS w trakcie każdego postępowania przed sądem krajowym, a więc po wszczęciu postępowania w danej sprawie, a przed wydaniem prawomocnego orzeczenia, w którym odpowiednia interpretacja przepisu prawa europejskiego konieczna jest do rozstrzygnięcia sprawy.

Postępowania przed sądami krajowymi, w trakcie których istnieje możliwość albo obowiązek wystąpienia z pytaniami prawnymi, mogą to być postępowania w pierwszej lub wyższych instancjach, postępowania nadzwyczajne, np. o wznowienie postępowania, a także postępowania pomocnicze. W praktyce najczęściej występują pytania prawne dotyczące wykładni szeroko rozumianego prawa wspólnotowego. Należy stwierdzić, że przedmiotem pytania do ETS nie może być wykładnia prawa krajowego. Gdyby sąd państwa członkowskiego wystąpił do ETS w sytuacji czysto wewnętrznej, normowanej w pełni prawem krajowym, ETS takie pytanie odrzuci³⁶.

Drugim rodzajem pytań prawnych są pytania sądu krajowego do ETS dotyczące ważności aktów instytucji wspólnotowych, tzn. ich zgodności z prawem pierwotnym. Art. 230 TWE stwarza podstawę dla bezpośredniej skargi do ETS o orzeczenie nieważności aktu prawa pochodnego. Jednakże legitymacja osób fizycznych i prawnych do wniesienia takiej skargi (do SPI) jest w świetle powołanego przepisu ograniczona. Dlatego też korzystniejszą, a praktycznie nie-

³⁵ O. Kopiczko, *Polski...*, wyd. cyt., s. 40.

³⁶ S. Biernat, *Współpraca...*, wyd. cyt., s. 341.

mal jak dotąd jedyną drogą dla jednostek jest zakwestionowanie ważności aktu instytucji WE w trybie art. 234 TWE za pośrednictwem sądu krajowego. W judykaturze ETS ostatnich lat podkreśla się mocno, że obowiązkiem państw członkowskich, wynikającym z art. 10 TWE, jest zapewnienie ochrony prawnej jednostek opartej na prawie wspólnotowym przed sądami krajowymi. Jednak aby to było możliwe, przed właściwym sądem krajowym musi najpierw zawiśnąć sprawa, w której pojawi się problem ważności aktu prawa pochodnego. Sąd krajowy będzie miał wówczas kompetencję do wystąpienia do ETS z pytaniem prawnym w przedmiocie ważności danego aktu instytucji wspólnotowej. Do sądu krajowego należy też przeprowadzenie postępowania dowodowego, a także ustalenie, jakie przepisy prawa krajowego są relewantne w sprawie i dokonanie ich wykładni³⁷. Ponadto sąd decyduje, w jakiej fazie postępowania w sprawie wystąpić z pytaniem prawnym. Przyjmuje się, że powinna być to faza, gdy określony jest już zasadniczy kontekst faktyczny i prawny sprawy, a także gdy strony w postępowaniu głównym miały już możliwość zajęcia stanowisk w sprawie.

W pewnych, niezbyt częstych przypadkach, obowiązki jednostek są określone wprost i w pełni w rozporządzeniach wspólnotowych, bez konieczności, a nawet bez możliwości wydawania aktów wykonawczych przez organy państw członkowskich. W takich sytuacjach, gdy jednostka kwestionuje ważność danego rozporządzenia, nie jest zasadniczo realne wszczęcie postępowania przed sądem krajowym, w trakcie którego sąd mógłby zwrócić się z pytaniem prawnym do ETS. W tej kwestii jednostce nie przysługuje także z reguły legitymacja do zaskarżenia rozporządzenia przed SPI na podstawie art. 230 akapit 4. Oznacza to lukę w ochronie prawnej.

W świetle art. 234 TWE między postępowaniem głównym przed sądem krajowym a postępowaniem prejudycjalnym przed ETS powinien istnieć związek polegający na tym, że wydanie orzeczenia wstępnego jest niezbędne do wydania orzeczenia przez sąd krajowy. O tym, czy pytanie prawne jest niezbędne, decyduje samodzielnie ten właśnie sąd. Prawo wspólnotowe nie określa postępowania przed sądami krajowymi w kwestii związanej z występowaniem przez te sądy z pytaniami prawnymi. Zagadnienia te należą do ustawodawcy krajowego. Wystąpienie z pytaniem prawnym wymaga wydania przez sąd państwa członkowskiego stosownego orzeczenia w tej kwestii (postanowienia). Wiąże się to najczęściej z zawieszeniem postępowania głównego, choć nie ma formalnie takiego wymagania³⁸.

³⁷ Szerzej na ten temat zob. T. T. Koncewicz, *Postępowanie dowodowe przed Trybunałem Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich (zagadnienie ogólne)*, „Radca Prawny” 2003, nr 6, s. 139–145.

³⁸ Tamże, s. 343–344.

Formalnie orzeczenie wydane przez ETS w odpowiedzi na pytanie prawne zgłoszone przez sąd krajowy wiąże tylko określony sąd w określonej sprawie. W rzeczywistości po dokonaniu interpretacji określonego przepisu w określony sposób przez ETS wszystkie sądy wspólnotowe mają obowiązek interpretowania tego przepisu zgodnie z orzeczeniem Trybunału.

System prawa europejskiego przypomina de facto system prawa anglosaskiego, a sprawy rozstrzygane przez ETS w trybie pytania prawnego stanowią swoiste precedensy i mogą być przywoływane przed sądami krajowymi³⁹.

PODSUMOWANIE

Pozycja i rola jednostki w różnych społecznościach zarówno międzynarodowej, jak i wewnątrzpaństwowej pojmowanej powszechnie jako naród ma podstawowe znaczenie dla rozwoju i prawidłowego funkcjonowania każdego ogółu, w jakim jest ona usytuowana. Aby móc zapewnić prawidłowe funkcjonowanie większych organizmów społeczno-politycznych takich jak państwo, czy też powoływane w różnych celach organizacje międzynarodowe, takie jak Unia Europejska, należy stworzyć uniwersalne mechanizmy stawiające sobie za podstawowy cel ochronę tych jednostek w ramach istniejących struktur społeczno-politycznych. Analizując literaturę tematu starałam się znaleźć odpowiedź na pytanie, czy i na ile mechanizmy stworzone przez Unię Europejską w celu ochrony podstawowych praw jednostki są skuteczne.

W mojej opinii, punktem zwrotnym w usystematyzowaniu praw jednostki oraz systemu ochrony tych praw było przyjęcie w formie uroczystej Deklaracji podczas szczytu w Nicei w 2000 r., Karty Praw Podstawowych, wszakże dokumentu o charakterze przede wszystkim politycznym, ale zawierającym jakże ważne z punktu widzenia praw jednostki regulacje prawne.

Umacniająca się pozycja praw jednostek w ramach Unii Europejskiej, a tym samym w państwach członkowskich UE znalazła również odzwierciedlenie w projekcie Traktatu Ustanawiającego Konstytucję dla Europy. Zeszłoroczne odrzucenie w referendum unijnym przez Francję i Holandię Traktatu znacznie osłabiło ten mechanizm ochrony praw jednostek w Unii Europejskiej poprzez nienadanie dotychczas zebranych prawom mocy prawnie wiążącej, co jest szczególnie istotne dla osób fizycznych walczących o nienaruszenie swych niezbywalnych praw. W moim przekonaniu, szansą na wzmocnienie ochrony praw jednostek w Unii Europejskiej jest udana reanimacja Traktatu Konstytucyjnego dla Europy, który, miejmy nadzieję, powróci za sprawą Austrii sprawującej w tym

³⁹ O. Kopiczko, *Polski...*, wyd. cyt., s. 41–42.

półroczu przewodnictwo w Unii Europejskiej. Wszakże losy tychże praw leżą w rękach krajów członkowskich.

LITERATURA

- Biernat S., *Współpraca sądów państw członkowskich z ETS w ramach procedury pytań prawnych*, [w:] „Prawo Unii Europejskiej”, J. Barcz (red.), Warszawa 2003, s. 337–338.
- Gołańczyński J., Krzywonos A., *Prawo do sądu*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, B. Banaszak, A. Preisner (red.), Warszawa 2002, s. 743.
- Hambura S., Muszyński M., *Karta Praw Podstawowych. Komentarz*, Bielsko-Biała 2001, s. 187.
- Koncewicz T. T., *Postępowanie dowodowe przed Trybunałem Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich (zagadnienie ogólne)*, „Radca Prawny” 2003, nr 6, s. 139–145.
- Koncewicz T. T., *O wyrokach Trybunału Sprawiedliwości Europejskich. Kwestia podstawowa – gdzie poszukujemy regulacji proceduralnej?*, „Palestra” 204, nr 5/6 s. 201–209.
- Kopiczko O., *Polski obywatel przed sądami wspólnotowymi (pytanie prawne do ETS)*, „Prawo Unii Europejskiej” 2004, s. 40.
- Lazowski A., *Ochrona praw jednostek w prawie Wspólnot Europejskich. Pozasądowe mechanizmy ochrony praw przed instytucjami i organami Wspólnot Europejskich*, Kraków 2002, s. 78–79.
- O’Keeffe D., Maro P., *Wprowadzenie do prawa Wspólnot Europejskich*, Łódź 1998, s. 33–34.
- Perkowski M., *Ludzki wymiar integracji europejskiej*, [w:] *Integracja Europejska, wprowadzenie*, Warszawa 2002, s. 340–341.
- Redelbach A., *Natura praw człowieka. Strasburskie standardy ich ochrony*, Toruń 2001, s. 123.
- Sozański J., *Trybunał Sprawiedliwości WE*, „Prawo Spółek” 2003, nr 12, s. 42–45.
- Sozański J., *Typy orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości WE a sądy krajowe*, „Prawo Unii Europejskiej” 2003, s. 40.
- Stefanicki R., *Procedura orzeczenia wstępnego w służbie jednolitej wykładni prawa wspólnotowego*, „Przełęcz Sądowy” 2004, nr 2, s. 118–129.
- Wojtowicz K., *Sądowa ochrona praw podstawowych w Unii Europejskiej*, [w:] *System ochrony praw człowieka*, J. Skóra (red.), Kraków 2003, s. 208 i n.
- Wymiar Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia*, Perkowski M. (red.), Warszawa 2003, s. 185 i n.
- Zieliński A., *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2000, s. 16.

Źródła internetowe

<http://europa.eu.int/eur-lex/lex/JOhtml.do?uri=OJ:C:2004:310:SOM:PL:HTML>

System of Legal Protection of Individual Rights in European Union

Summary

This paper presents analysis of legal protection system of individual in European Union. This article explores basic principles and instruments that are designed to provide parties with full legal protection before European courts. Fundamental rights of individual to fair trial and other crucial regulations aimed to improve legal protection are put forward in this research as well. To deliver a full view of the topic the author described development of judicial institutions of European Community and their historical, substantive and formal origin in Community Law.